آسماني نغمې او لاهوتي سندرې

چیرې چې ښکلا یو جاودان فن او ښکلې آرټ پیدا کوي

ترنګ بهیږي ترنګ بهیږي غاړې تر غاړې
زما زړګی خو خپل لالی غواړي !!!

د پښتونخوا په زړه کې چیرې چې د غزني له مجلله ښاره د زابل او بست پر خوا کاروانونه روان وو، د لويي لارې تر څنګ ترنګ بهيږي.

هو ! ترنګ بهيږي ، مګر ډېر مرام بهيږي ! پر دواړو خواوو يې د غنمو شنه کښتونه او ارتې مځکې په زرغونو شالو ښکلې سوې ښکاري ! لوی دښتونه، هسک غرونه، جګ جګ پوټي او لوړې لوړې غونډۍ، د بادامو په ونو پټې دي، او کله کله له دې شاخساره د بلبلانو خواږه رغونه هم اوربدل کيږي.

د ونو له ښخو څخه د رنو او زلالو اوبو چينې راوزي، په غرمبا غرمبا بهيږي، آبشارونه سازوي، او په فضا کې په زړه پورې د جاويدان موسيقۍ انګازې خپروي ! په دې مځکو کې يو وخت د بابا هوتک د شعر خواږه آوازونه اوربدل کېده، دلته د توخو د درنې کورنۍ غښتلو حکمرانانو د عدالت او امن بساط غوړولی وُ او هم له دې کورنۍ څخه مېرمن نازو د حاجي ميرويس خان مور راووته، چې پخپله غيره کې يې داسې پښتون او آزاديخواه مېړه وروزه !

دلته د کلات پر لوړه غونډۍ شېخ متي خليل ښخ دئ، چې د پښتو له درنو او پياوړو خليلو څخه دلته راغلی و، او د ترنګ پر غاړه به يې له لاهوتي آرغنونه خواږه او په زړه پورې سرودونه پښتنو ته اورول، او د خدای د مينې، سندرې به يې د خپل جاويدان او سوځند عشق په کيف او حال کې رغولې !

شېخ متې د پښتنو هغه خدايي شاعر دئ، چې د جمال او ښکلا اسرار د شعر په ژبه څرګندوي، دې نړۍ ته په داسې نظر ګوري چې د پخو عارفانو او لاهوتي رجالو په څېر هر څه ښکلي ويني، او کوم وخت چې د ترنګ پر غاړه ناست وي، شاوخوا لوړې ژورې، کښته پورته، غرونه رودونه، دښتونه او ميرې ټول د يوه ابدي او ځلاند جمال په وړانګو کې غرق ګني، دی ښکلا ويني، ښکلا اروي، ښکلا حس کوي، د ښکلا تجليات پر کائناتو طاري او ساري ګوري، او کله چې شپون د يوې شنې او زرغونې غونډۍ په لمن کې خپله شپېلۍ رغوي، يا يو مين ځلمی په زهير رغ د مينې سندرې لولي، نو شېخ متی په دې ټولو کې د حسن او ښکلا هغه مبداء ته انتقال کوي، چې د جمال سرچينه ده، او هر آرټ او بديع صنعت هم له دغې ښکلا څخه رنا اخلي، او تحقق مومي.

وايي چې شعر د ښکلا احساس او د جمال ترجماني ده، مګر هر شاعر بايد سترګور وي، د ښکلا د آثارو په ليدلو او تشخيص کې خبير وي، دی بايد د هر ښکلي او جميل په ټاکلو او تماشا کې د نظر دقت ولري، او په دې کار کې د خاص لياقت خاوند وي. د جمالي احساس او ښکليز استعداد، عام او د هر چا په برخه نه وي، فقط د مينې مستان او د ښکلا لېوالان غواړي، چې دلته څه ووينې، څو واروي، او څه تماشا وکړای سي، بلخي جلال الدين همدا مقام په څه مستۍ او جمالي لياقت بيانوي :

باده در جوشش گدای جوش ماست
چرخ در گردش اسیر هوش ماست
باده از ما مست شد، نی ما ازو
قالب از ما هست شد، نی ما ازو
بر سماع راست هر تن چیر نیست
طعمهٔ هر مرغکی انجیر نیست
نور او در یمن و بسر و تحت و فوق
بر سر و بر گردنم چون تاج و طوق
آینه کز زنگ آلایش جداست
پر شعاع نور خورشید خداست
رو تو زنگار او رخ او پاک کن
بعد ازان آن نور را ادراک کن

(مثنوی مولوی)

شېخ متی د کلات په ښکلي وادي کې د گلونو زرغون توب، د بیدیا جمال او د ترنگ سیلاب او د طبیعت ښکلي مظاهر گوري، او د جمالي شعر صنع داسي ایجادوي :

جنډی زرغون که په بیدیا دئ
د بر بڼ خواته په خندا دئ
ترنگ چې خړ دئ په ژړا دئ
دا تول اغېز د مینې ستا دئ
توله ښکلل دي ستا له لاسه
ای د پاسوالو پاسه !

د پسرلي په مسیحایي نفس، وچ غرونه زرغونیږي، نسیم سحري د ژوندانه نوی موجود پیدا کوي، د لمر او سپوږمی جمال کمال ته رسیږي، دا ښکلي مناظر د یوه عادي انسان په نظر کي کوم اهمیت نه لري. د عوامو سترگي د دې دستگاه ښکنې او ښهاني نه سي درک کولای، یو عادي سړی چې واښکی او لور راواخلي او زرغونه

وابنه او ښکلي گلان د خپلي غوا لپاره ريبي، هغه دلته نه ښکلا ويني، او نه د پسرلي د ورمو عطر حس کوي. مگر چيري چي ښکلا وي او د ښکلا ليدونکي ځيري سترگي وي، هلته داسي يو جاويدان آرټ تخليق کيږي :

که لمر روښانه مخ يې سپين دئ
يا د سپوږميه تندی ورين دئ
که غر دئ ښکلی پرتمين دئ
لکه هنداره مخ د سين دئ

ستا د ښکلا دا پلوشه ده !
دا يې يو سپکه ننداره ده !

دلته لوی غرونه زرغونيږي
د ژوند ورمې پکښې چليږي
بوراوي شاوخوا کريږي
سترگي ليدو ته يې هينبيږي

لويه خاونده ! توله ته يې !
تل د نړۍ په ښکلېده يې !

ښکلا يو زيږنده او جاويدان مبداء فياض لري د زمان او مکان په مسير کي لکه د بربښنا گرځېدونکي او تېرېدونکي خپې د ښکلا تجليات گرځي راگرځي او خپل کمال ښيي، دا جمالي او تجلياتي سېر او دوران، د نړۍ پر مخ يوه تماشا جوړوي، او هم دغه ننداري دي چي د عارف شاعر سترگي ورته اريانې وي او ابن قارضي مصري عارف نارې وهي چي : "زدني بفرط الحب فيک تحيراً" او شېخ متی دا ړنا او ښکلا او تماشا د شعر په ژبه داسي خرگندوي :

خاونده ! ښکلی ستا جمال دئ
ښکاره يې لور په لور کمال دئ
که ورخ، که شپه، که پېړی، کال دئ
ستا د قدرت کمکی مثال دئ

ستا د لورونو يو رنا ده !
دلته چي جوړه تماشا ده !

ښکلا پخپله يو لايتناهي او بې پايه حادثه ده، خوک چي نه ورته گوري د هغو پر سترگو تيه تياره ده، دوی جمال نه پېژني، ننداره نه ويني، او له دې زړه خوځوونکي تماشا څخه محروم دي. مگر د عارف سترگي د رڼې هنداري په دود هر څه پخپل زړه کي تصوير کوي، او داسي حساسي وي، چي په هر شي کي جمال ويني، او په شاعرانه تعبير يې هر شی د ښکلا ځری وي، دی دغه لاهوتي او سماوي جمال ته چي بل هيڅ جمال ته ورته نه دي ځير کيږي، خو دلته هغه پخپله نوع کي واحد وي او بل مثال او څبر نه لري :

جمالک لا يقاس الی جمال
و قدرک جل عن درک المثال

دلته نو د ده سترگي داسي جمال سنجي سي، چي بالاخره هيڅ شی بد نه ويني او وايي:

از بيسکهٔ دوديده در خيالت دارم
در هر چه نگه کنم تويی پندارم

شېخ متی هم د عشق شپېلکئ د غرو څخه اروي، هر شی که وور وي که غټ د ده په نظر کي د جمال ځری دئ، د نری سمی په مينه کي گڼي، او په دغو نندارو کي داسي د کلماتو او وينا ښکلا پيدا کوي:

په غرو کي ستا د عشق شپېلکی دئ
د دې نرۍ په عشق سمی دئ
که غټ که وور، که پنډ ـ نری دئ
ستاد جمال ځری هر شی دئ
چي پر دنيا مي سترگي پرې سوې
ستاد جمال په ننداري سوي

د ښکلا په نندارتون کي شېخ متی د پخو عارفانو په څېر په تماشا لگيا دئ، د تجلياتو په رڼا کي محو دئ، مست دئ، شيدا دئ، او د ميني څپو لاهو کړئ دئ، خو د دې کيف او حال پای يوه دايمي ژړا او حزين فرياد دئ، کله چي دی د خپل مبداء په ياد کي لويږي، او له هغه جمالي فياض منبعه بېلتون حس کوي، نو د هر مهجور پر حال ژاړي، او د هر غمجن په غاړه ورسره رغيږي :

بېلتانه په غم شريک کړم د غمجنو
د هر چا په غاړه ژاړم لکه نی

د بلخ او قونيې قلندر دغه بېلتون ليدلی ؤ چي ويل به يې :

نی حديث راه پرخون ميکند
قصهای عشق مجنون ميکند
هر که او از هم زبانی شد جدا
بينوا شد گر چه دارد صد نوا

اوس نو وگورئ ! چي د ترنک د غاړو سترگور او دردمن عارف شېخ متی په دې مقام کي څنگه په ژړا ـ ژاړي، او د تماشا او ښکلا او نندارو سره ـ سره، د حسرت او آرمان په شور و گداز کي بيا نفيس ادب او د وينا او کلام آرټ تخليق کوي، او د خپلي پردېسی ياد هم کوي :

زه چي خرگند پر دې دنيا سوم
د ښکلي مخ په تماشا سوم

ستا پـر جمـال بانـدي شـيدا سـوم
لــه خپلــي ستــي را جــلا ســوم

پــه ژړا ـ ژارم، چــي بېلتــون دئ !
يمــه پرديســي بــل مــي تــون دئ !

دا تون چيري وُ ؟ او څنگه وُ؟ د دې دلنواز داستان شرح د بلخ د آگاه او خدا شناس درويش له خولې واروئ :

چونكــه هــر جــزوي بجويــد ارتفــاق
چــون بــود جــان غريــب انــدر فــراق ؟
گويــد اي اجــزاي پســت و فرشــيم
غربــت مــن تلــخ تــر، مــن عرشــيم
ميـــل تـــن در ســـبزه و اب روان
زان بـــود كـــه اصـــل او آمـــد ازان
ميـل جـان انـدر حيـات و درحـي است
زانكـه جـان لا مكـان اصـل وي اسـت

شيخ متى خو د جمال په نندارو مست ښکاري، مگر دغه ليدنه او کتنه دي ښکلا د لايزال او فياض مبداء په ياد کي ژړوي هم، دی خپل بېلتون حس کوي، او خپله پرديسي يې ژړوي، او هره ناره چي د غرو له شپېليو اروي هغه د يوه عرشي اما غربت وهلي او پردېس روح نارې سورې گڼي او وايي :

پـر لويـو غـرو هـم پـه دښتـو كـي
پـه لـوى سـهار پـه نيمـو شپـو كـي
پــه غــاړه ږغ او پــه شــپېلكو كــي
يــا د ويــر ژلــو پــه شــپېلو كــي

تـول ستـا د يـاد نـارې سـورې دي !
دا ســتا د مينـــي ننـــدارې دي !

د نړۍ پر دې سپېره ډگر عارف او د زړه خاوند تل دغه خوند او ننداري او تماشاوي لري او هم د دغي ښکلا په مينه ښکلـی ادب او نفيس آرټ ايجاديږي، خو ظاهربيني سترگي دا کيف او حال نه سي ليدلای او بېچاره شاعر تل د حق او ښکلا خرگندولو په مجادله کـي گرم گڼي.

نو د آرټ او صنعت دغه خلاق مزاج او د ښکلا او جمال د ځيرو او روښانو سترگو خاوند بـه تـل د خپـل زړه درد او سـوی داسـي ښکاره کوي چي (۱) :

در عشق تو از مـلامت بيخبران
در جان و جگر خدنگها دارم من

(۱) ورمه مجله، ۱۳۴۱ ل کال، لومړۍ گڼه، ۹ _ ۱۶ مخونه.